

הרב עזריאל אריאל

ערלה במצע מנותק

תקציר המאמר של הגר"ש ישראלי שליט"א

ראשי פרקים:

הקדמה

- א. עציצים שונים, לענין ערלה
  - ב. בירור דין עציץ של מתכת
  - ג. מסקנת הדין בכלי מתכת
  - ד. חיוב ערלה מדרבנן בעש"נ – דעת החזו"א
  - ה. דעת הגרש"ז אויערבך
  - ו. ראיות לדעה זו
  - ז. טעם היתר ערלה בעש"נ
- מסקנה

לתועלת הציבור אגו מגישים תקציר למאמר של מרן הגר"ש ישראלי שליט"א. תקציר זה מבוסס במידה רבה על דברים שאמר הרב ביום העיון שנערך בהיכל שלמה בחודש שבט השתא, ועפ"י זה הודגשו נקודות מסוימות והושמטו אחרות. כן, לא הבאנו כאן דברים שאינם הכרחיים להבנת המהלך הכללי של המאמר.

הקדמה

לאחרונה התפתחה שיטה חדשה בחקלאות, לגדל עצי פרי בתוך מיכלים בלתי נקובים. המדובר בעצים ננסיים ששנות חייהם מועטות, ואם יש בהם איסור ערלה לא יהיה ניתן לגדלם. ונשאלת השאלה: האם ישנה דרך לגדל עצים בשיטה זו ללא חשש ערלה?

במסגרת זו נצטרך לברר שתי שאלות:

1. איזה חומר נחשב מבחינת ההלכה כ"עציץ שאינו נקוב" והגדל בו יהיה פטור מערלה מן התורה?

2. האם במקרה כזה יהיה חיוב ערלה מדרבנן?

א. עציצים שונים, לענין ערלה

במסכת מנחות (דף פ"ד ע"ב) מובאת סתירת ברייתות בדין הבאת ביכורים ממה שגדל בעציץ או בספינה. ליישוב הסתירה נאמר בגמרא: "ספינה אספינה לא קשיא: כאן בספינה של עץ, כאן בספינה של חרס".

אך לא ברור אם תירוץ זה עוסק בביכורי דגן או בביכורי אילנות, וכן לא ברור מן הסוגיא איזה מן החומרים נחשב למחובר ואיזה למנותק.

נושא זה, נידון גם בירושלמי, במסכת ערלה (פ"א ה"ב) "הנוטע בעציץ שאינו נקוב – חייב בערלה. ר' יוסי אומר: לפי שהשרשים מפעפעין אותו. ר' יונה מפיק לישנא: כלי חרס עומד בפני שרשים?"

בדין ערלה בעציץ שאינו נקוב נחלקו הראשונים:

א. לדעת ה"אור זרוע" (ח"א סי' שייג), עציץ של עץ נחשב כנקוב, ושל חרס – אינו חייב בערלה. (לדעתו, הירושלמי, האומר שכלי חרס חייב בערלה, נדחה מההלכה).

ב. לדעת בעלי התוספות (מנחות שם, גיטין ז' ע"ב), עציץ של עץ נחשב כנקוב. אך בעציץ של חרס דעתם אינה בחדה.

ג. לדעת רש"י (במנחות ובגיטין שם) והרא"ש (הלכות ערלה סי' ג'), עציץ של עץ אינו חייב בערלה, ושל חרס נחשב כנקוב.

ד. לדעת הרמב"ם (מע"ש ונט"ר פ"י ה"ח) והראב"ד (טומאת אוכלין פ"ב ה"א), הן עציץ של עץ והן עציץ של חרס, חייבים בערלה מן התורה.

בשו"ע מובאת להלכה דעת הרמב"ם, שאינו מבחין בין חרס לעץ.

ב. בירור דין עציץ של מתכת

נאמר במשנה במסכת כלאים (פ"ז מ"א): "המבריק את הגפן בארץ, אם אין עפר על גבה ג' טפחים, לא יביא זרע עליה, אפילו הברכה בדלעת או בסילון".

וטעם האיסור הוא, שלא יחדרו שרשי הזרעים לתוך זמורת הגפן, ויימצא מרכיב ידק באילן.

ונאמר על כך בירושלמי: "הדא דתימור בסילון של חרס, אבל בסילון של אבר (עופרת)

– אינו צריך".

בסוגיא זו רואים, שזרעים יכולים לחדור את החרס, אם אין על גביו שכבת עפר של ג' טפחים. ומכאן ישנה ראייה, לכאורה, כנגד הסוברים שחרס אינו נתשב כנקוב לזרעים.

ה"תוספות חדשים" (ערלה פ"א מ"ב) מתייחס לקושיא זו, וכך הוא אומר בתירוצו השני: "...ועוד, דהתם (בכלאים) מיירי באין עפר ג' טפחים על גביו (ולכן אסור), אבל הכא (בערלה), סתמא קתני, לענין שיונק דרך החרס, אפי' יש ג' טפחים, ובזה יש חילוק בין זרעים לאילנות".

ה"תוספות חדשים" משה, א"כ, זרעים בתוך ג"ט לאילנות, לענין זה ששרשיהם יכולים לחדור את דופן העציץ. וחומר הנחשב כנקוב לאילן יחשב כנקוב אף לזרעים, אם הם בתוך ג"ט לקרקעיתו, ולהיפך.

בירושלמי ראינו שמתכת אינה חדירה לשרשי זרעים, אף בתוך ג"ט, ועפ"י זה יש להסיק, אליבא דהתו"ח, שה"ה לאילנות. ומכאן, שהגדל בעציץ שאינו נקוב העשוי מתכת, אינו חייב בערלה מן התורה.

עם זאת, יש מקום להבחנה בין כלי עופרת, שהיא מתכת שאינה מחלידה, לבין כלי ברזל, שסופו להחליד, ושרשי הצמח עתידים לצאת ממנו החוצה ולהתחבר לקרקע.

ג. מסקנת הדיון בכלי מתכת

החזו"א (דיני ערלה סי' י"ב), סובר שאין חיוב ערלה מן התורה בעציץ שאינו נקוב העשוי מתכת.

והגרש"ז אויערבך (במכתבו ב"ברקאי" ג' עמ' 170 ובקובץ "מפרי הארץ" ערלה עמ' מ"ז), סובר שיייתכן שכוונת הרמב"ם והשו"ע היא להחמיר בכל חומר שהוא, שיהיה חייב בערלה. ולדעתו, בעציץ העשוי מתכת יש לחשוש לחיוב בערלה מן התורה. אך, כאמור, מהירושלמי בכלאים מוכח שכלי מתכת נחשב למנותק אף לאילנות, לענין חיובם בערלה.

ד. חיוב ערלה מדרבנן בעש"ג – דעת החזו"א

החזו"א (שם) אף שהוא סובר שלעציץ של מתכת יש דין "עציץ שאינו נקוב" לענין ערלה, סובר שהוא חייב בערלה מדרבנן.

ומקור דבריו מן הגמרא במסכת מנחות (דף ע"א): "אמר שמואל: הזורע כלאים בעציץ שאינו נקוב – אסור. אמר אביי: מאי קמ"ל? דמדרבנן הו"א זריעה?! תנינא: תרם משאינו נקוב על הנקוב – תרומה, ויחזור ויתרום!"

משמע מדברי הגמרא, שדבר פשוט הוא להשוות את המצוות התלויות בארץ זו לזו לענין חיובן מדרבנן בגדל בעציץ שאינו נקוב. ולכן, אם ראינו שהגדל בעש"ג חייב בתרו"מ מדרבנן – פשוט שחייב בכלאים, וא"כ ה"ה לשביעית, לערלה וכו'. (וזאת, אע"פ שאין מקור מפורש המחייב את הגדל בעש"ג בערלה).

ה. דעת הגרש"ז אויערבך

הגרש"ז אויערבך (כרם ציון הלכות פסוקות שביעית פרק ג' ס"ק ד'), חולק על החזו"א, וסובר שבעש"נ (אם תצויר מציאות כזו באילן) אם אין בו חיוב ערלה מהתורה – לא יתחייב בערלה אף מדרבנן, ואין לדמות גזירות חכמים זו לזו. הגרש"ז א מוכיח את דבריו מהרא"ש (הלכות ערלה סי' ג') והאו"ז (ח"א סי' שיי"ג) שנקטו בפסקיהם בפירוש שהנוטע בעש"נ פטור מערלה (היינו בעשוי מחומר שאינו נחשב לנקוב, כל אחד לשיטתו, כדלעיל), ולא הזכירו שחייב מדרבנן.

ו. ראיות לדעה זו

ראייתו של הגרש"ז אויערבך מדברי האו"ז והרא"ש אינה מוכרחת, מפני שהם כתבו רק הלכות הנוהגות בזה"ז בחו"ל. ויתכן שחו"ל, כשגזרו ערלה בעש"נ, אכן לא גזרו בחו"ל. ולכן אין להוכיח דבר מדבריהם.

לעומת זאת, ניתן להוכיח את הדברים מהמקורות עליהם הסתמכו: האו"ז מביא את התוספתא בערלה (פ"א ה"ג) בזו הלשון:

"הנוטע בספינה, בעציץ ובראש הגג – פטור" (בניגוד לגירסא המקובלת, שהיא: "חייב"). ואם היה בזה חיוב מדרבנן, היה לתנא לכתוב "פטור אבל אסור", וכדו'. ברייתא זו עוסקת בודאי בערלה בא"י, ומכאן מוכח, שהאו"ז והרא"ש דברו אף בערלת א"י, שאין בה חיוב דרבנן.

ראיה נוספת ניתן להביא מהמשך דברי התוספתא, עפ"י גירסת האו"ז והרשב"א: "נטעו בעש"נ ונשבר, וחזר ונטעו בעציץ נקוב, אם יכול לחיות – פטור, ואם לאו – חייב". וגם כאן משמע, באופן פשוט, שפטור לגמרי. כן ניתן להוכיח מתוספתא זו עפ"י גירסת הגר"א: "נטעו בעש"נ ונשבר וחזר ונטעו בעציץ נקוב – חייב". ואם נניח שבעציץ שאינו נקוב יש ערלה מדרבנן, היה לתנא להדגיש ולומר "חייב מן התורה".

ז. טעם היתר ערלה בעש"נ

מדוע חכמים לא גזרו חיוב ערלה בעציץ בלתי נקוב שאינו חייב בערלה מן התורה? מה ההבדל בין ערלה לתרו"מ וכלאים? נראה להסביר את הדבר בשתי דרכים:

א. אם חכמים היו מחייבים את הגדל בעש"נ בערלה ורבעי, היה זה פוטר אותו מתרו"מ בשנה הרביעית, והדבר היה סותר את תקנתם לחייב אותו בתרו"מ.

ב. חיוב ערלה בעש"נ, משמעותו היא הפסד כל הפרי. וחכמים לא רצו לגזור הפסד על פירות א"י, (כחיוב כלאים בעש"נ אין הפסד לפירות, כי איסור זה הוא רק לכתחילה).

והגרש"ז אויערבך כתב, שחכמים חייבו את הגדל בעש"נ רק במצוות הנוהגות בכל השנים, כתרו"מ וכלאים, ולא במצוות הנוהגות לזמן מוגבל, כערלה ורבעי.

מסקנה

מכל הנאמר לעיל יוצא, שניתן לגדל את העצים הננסיים בתוך מיכלים אטומים העשויים מתכת, ואין בהם דין ערלה, לא מהתורה ולא מדרבנן. ובמיוחד כאשר מיכלים אלו אינם מכילים עפר, אלא מים. (עם זאת, אין לראות במסקנה זו הלכה למעשה, עד שתשמע גם דעתם של פוסקים אחרים בנושא).